

ТКАЧЕНКО В.

**Україна: quo vadis – куди йдемо? –
К.: Логос Україна, 2017. – 424 с.**

В умовах пошуку ідентичності України серед вітчизняної громадськості, наукового співтовариства цілком закономірно постає гостра потреба оцінити соціально-економічні, суспільно-політичні процеси, що протікали після 1991 р. Тому підготовлене В.М.Ткаченком у серії «Бібліотека АПН» науково-популярне видання викликає неабиякий інтерес.

Рецензована праця привертає увагу ще й тим, що вона з'явилась у час, коли стрімко почала зростати роль науково-популярних

видань в інтелектуальному, моральному, естетичному, просвітницькому розвитку суспільства. Вона має ознаки високоякісного науково-популярного твору, якому властивий ефект присутності безпосереднього пізнання, емоційне наповнення, тісне переплетіння логіко-теоретичних та образно-емоційних елементів. Автор урахував, що у час активного поширення інформаційних технологій важливим залишається завдання зробити досягнення наукових узагальнень широкому читацькому загалу. Розповідаючи про складні політичні процеси, не спрощуючи їх, дослідник фахово використовує низку спеціальних засобів і прийомів популяризації тексту.

Як видно зі змісту праці, автор ставив собі за мету визначити основні тенденції світового та європейського розвитку, а також показати місце України у глобальному середовищі. Зроблено спробу з'ясувати комплекс історичних, політичних, соціально-економічних та культурно-цивілізаційних передумов формування української національної ідентичності. При цьому дослідник розглядає першооснови України, еволюцію історичної думки стосовно суджень про слов'янський світ, понять «руський», «становлення національних мов». Цілком резонно він виокремлює боротьбу Росії за «київську спадщину» та наявні форми світосприйняття російської цивілізації як основні загрози українській державності початку ХХІ ст. Особливу увагу в рецензованій праці приділено питанням європеїзації українських земель, розгляду низки обставин зближення Київської Русі із Заходом, а також показу позитивного західного впливу на Галицько-Волинське князівство, особливостей у цьому плані Великого князівства Литовського тощо. Одночасно автор слушно зазначає, що питання європейськості потребує делікатного трактування, залишається радше не доконаним фактом, а вагомою часткою нашого культурного генофонду, до реалізації якого ми прагнули впродовж тисячолітньої історії. У цьому напрямі дослідника цікавила проблема впливу на формування ідентичності України процесів державотворення, починаючи з доби

Богдана Хмельницького й до початку ХХІ ст. На ретельно дібраному історичному матеріалі він розкриває низку суперечностей у державному будівництві ХVІІ ст., обставини згасання елементів української державності у ХVІІІ ст., з'ясовує основні принципи підпорядкування українців імперським завданням у ХІХ ст. Надзвичайно продуктивними видаються авторські напрацювання актуалізації української ідеї на початку ХХ ст. Трагізм Української революції 1917–1920 рр., на думку автора, полягав в її неорганізованості, незрілості, прагненні діячів знайти іноземних покровителів, відсутності національної консолідації тощо. Оцінюючи рівень національного самоусвідомлення українства, дослідник робить спробу відповісти на запитання: «Що ми за народ такий?». Міркуючи над проблемою «постання української нації», він слушно зазначає, що вирішити завдання національного відродження неможливо без розуміння того, що національне питання – це насамперед необхідність ліквідації тих потворних соціальних відносин, які зводять не тільки окремих людей, а й народи до заздалегідь регламентованих економічних, політичних чи навіть соціальних функцій. Об'єктивно йдеться про історичні намагання українства вибудувати одну живу синтетичну модель організації суспільства, яка поєднувала б східну культурну спадщину візантійського православ'я із західними суспільними відносинами, про причини, які стали на перешкоді цим прагненням. Автор висловлює оптимістичне припущення, що досвід України з поєднання цих двох традицій, колись відкинутий, можливо, стане наріжним каменем у будівництві постмодерного суспільства.

До вагомих дослідницьких здобутків В.М.Ткаченка відноситься визначення траєкторії національного руху України, опрацювання основних контурів тих проблем, з якими вона зіткнулась у період незалежності. Дослідник таким чином переходить до з'ясування наступного питання ідентичності, як він зазначив: «[...] пріоритетним на порядку денному виявилось суворе у своїй повсякденній прагматичності інше питання: ким ми, врешті-решт, є нині?». До найбільших викликів сучасної України автор відносить значне скорочення валового внутрішнього продукту, малу вагу наукоємної частини, переважання сировинного напрямку в економіці країни, соціальну нерівність як безпосередній чинник криміналізації суспільства й поширення корупції, тотальну недовіру громадян до влади.

Використовуючи науковий метод політичного конструювання в підрозділі 2.2 «Усвідомити себе і світ», автор наголошує на тому, що політикам необхідно дати відповідь на третє питання самоідентифікації України: ким ми прагнемо бути? Це, уважає В.М.Ткаченко, потребує наявності як суспільно-політичного проекту на майбутнє, так і політичної волі задля його реалізації. В умовах нових викликів, що постали перед нашою країною, нагальним залишається питання вироблення сучасної інклюзивної економічної моделі, забезпечення національної злагоди навколо сьогодення та минулого. Автор, роблячи низку застережень правлячій верстві, зокрема аби вона перестала бачити своє майбутнє в минулому, зазначає: єдиний урок із минулого для нас полягає в тому, що через внутрішні чвари й оманливі компроміси з агресорами ми втрачали державність, території та людські життя. Доводиться думка,

що Україна сьогодні починає переживати епоху національної ідентичності. Актуалізація проблеми ідентичності, як зазначає фахівець *є*, по суті, зворотним боком нестримного й неоднозначного процесу глобалізації, який рішуче вторгається у наше сьогодні. Тож, здобувши незалежність, Україна неминуче мала б пройти навздогін дві фази суспільного розвитку, притаманні індустріальній добі: становлення громадського суспільства; завершальний етап формування національної самосвідомості. Автор виходить із того, що нинішня потреба в ідентифікації України зумовлена необхідністю «усвідомити себе», зміцнити власні позиції і знайти союзників у світі, зрештою відобразити цей світ у системі впорядкованих образів та смислів.

Важливим сюжетом у дослідженні В.М.Ткаченка стали аналіз теорії модернізації й авторське бачення модернізації в контексті процесу повної чи часткової реконструкції суспільства з метою трансформації культурного середовища від традиційно аграрного суспільства до розвинутого промислового укладу. Розглядаючи перипетії «модернізації навздогін», автор робить справедливий висновок про неоднозначність цілеспрямованого втягування України у процес модернізації. У цьому відношенні привертає увагу розділ книги, який стосується розгляду думок і суджень із приводу теорії модернізації, суспільних зрушень взаємозалежного світу, економічних криз тощо. Цілком обґрунтовано видається думка дослідника стосовно того, що суспільні рухи 1960-х рр., до яких відносяться й шістдесятники в УРСР, стали реакцією на економічну кризу, сваволю владних структур, несправедливість, прагненням вибороти право на пошук індивідуального самовиявлення.

Досить своєрідною виявилася спроба В.М.Ткаченка розглянути проблему динаміки суспільного розвитку, з'ясувати стадії зростання українського суспільства. За авторським баченням, із проголошенням незалежності Україна сліпо запозичувала чужі моделі розвитку, а ліберальну теорію «модернізації» майже «на ура» сприйняли пострадянські науковці й освітяни. У західних теоріях ішлося насамперед про прийняття «третьім світом», у тому числі й Україною, образу ідеалізованої моделі Америки.

В.М.Ткаченко дійшов висновку, що щоденна практика наступного десятиліття після розпаду СРСР разуче спростувала райдужні сподівання на очікуваний прогрес у руслі лібералізму. Тобто впровадження приватної власності на землю, як зазначає автор, не засвідчило для більшості громадян України зримі переваги ліберальних цінностей. На його думку, головною причиною повільних суспільних змін були неефективні дії влади, за якими створювалися такі умови, коли цінності лібералізму пересадити на український ґрунт було практично неможливо. Явище Євромайдану – за всіх перипетій і суперечностей – засвідчило крайню необхідність вийти з тієї системної кризи, котра виявила себе повною мірою в неререформованості країни, неефективності пострадянської економіки, тривалому політичному паралічі та неузгодженості зовнішньої політики.

При характеристиці сучасного глобалізованого світу В.М.Ткаченко, посилаючись на напрацювання мислителя, основоположника світ-системного аналізу, одного з лідерів ліворадикального суспільствознавства

І.Валлерштайна, сформував оригінальний погляд на місце України у структурі світ-системи, звертає увагу політиків до проблеми розуміння облаштування сучасного світу. Автор справедливо зазначає, що нова доба потребує новітнього мислення, пошуків нових підходів, оскільки традиційні моделі – як ліберальні, так і марксистські – засвідчили наукову обмеженість, а тому методологічні засади І.Валлерштайна можуть бути доволі продуктивними в дослідженні проблеми входження України у сучасний глобалізований світ. Відштовхуючись від твердження І.Валлерштайна про те, що не національні держави об'єднуються у системи, а навпаки, самі системи породжують соціально-історичні організми держав, дослідник зокрема зазначає й те, що для сучасності, коли Україна лише утверджується в національній державності, характерним є сильний зворотний вплив міждержавних систем як на процес формування окремої держави, так і на її статус і легітимність у світовій спільноті. Продуктивними виглядають напрацювання автора в теорії державного суверенітету та висновок про те, що поняття суверенітету, де держава повинна забезпечити ідентичність і безпеку своїх підданих, має свою еволюцію й не може бути зведене до якогось абсолюту. В.М.Ткаченко аргументує думку про те, що якщо успадкована нами традиційна модель національної держави має шанс вижити на світовому ринку із транснаціональними акторами, то лише за умови, що процес глобалізації стане наріжним каменем державницької ментальності – «мислити глобально, діяти локально».

Чи не найнасиченішим є четвертий розділ книги, в якому пропонується з'ясувати сутнісні характеристики глобального і суспільного прогресу, перспективи у цьому плані України. Аналізуючи глобальні процеси, проведені І.Валлерштайном, автор локальні проблеми сучасної України пов'язує з нездатністю правлячої верстви враховувати зовнішні обставини, реагувати на виклики, що постають перед традиційними цінностями, можливим розмиванням їх глобалізаційними процесами, нездатність сконцентруватися на важливих питаннях національної ідентичності в контексті культурного плюралізму тощо. Цей розділ книги виявився також цікавим насиченням новими деталями й авторськими спостереженнями про творення Україною власного профілю у сучасній конфігурації світу, зокрема її вибору у визначенні тієї міри, до якої вона вважає за доцільне підкорятися міжнародним ринкам капіталу. Розглядаючи обставини входження України у зону «периферійного капіталізму», яка повністю вплелася у систему економічної взаємозалежності, забезпечення сітьовими інформаційними інструментами гнучкого реагування та прийняття рішень, автор пропонує висновок про те, що українському політичному класу й суспільству потрібно сприймати світ адекватно, бачити плюси і мінуси інформаційного суспільства, опрацювати власну оптимальну модель входження у сучасний світ не в ролі лузера зі світової периферії, а як повноправного учасника оновленої світової спільноти. Для цього слід не відмовлятися від ідентичності спротиву в нині жорсткому конкурентному світі, вибудовувати належну ідентичність відповідно до нових реалій. Політологічно проектуючи можливі соціальні загрози для України викликів інформаційного суспільства, В.М.Ткаченко розглядає

низку наявних соціальних проблем: безробіття, погіршення матеріального стану, а також фізіологічного та психологічного здоров'я населення тощо.

У книзі В.М.Ткаченка запропоноване пояснення феномену прекаріату, подається широка інформація про поширення цього явища у світі, Росії й Україні. Розглядаючи особливості прекарізації нашої країни, автор стверджує, що у суспільстві зростає кількість людей, котрі відчувають страх в умовах економічної незахищеності, відсутності гарантій зайнятості й належної безпеки праці. Держава виявилась обмеженою у здатності виконувати функції контролю щодо дотримання прав трудящих.

В.М.Ткаченко з'ясовує вплив російського фактору на процеси ідентичності України. Він зауважує на тому, що Росія керується глобальною візантійською стратегією, її бізнесові інтереси є домінуючими в участі у світових конфліктах, наголошує на загрозах, які постають на шляху реалізації «Європейського проекту».

У книзі представлено глибокий аналіз суспільного розвитку України, подаються можливі сценарії її соціально-економічного розвитку на найближчі 10 років, шляхи розв'язання української проблеми в політичних стратегіях Європейського Союзу та США.

На жаль, не всі вельми цікаві спостереження автора отримали докладне висвітлення. Наприклад, деталізації потребували напрацювання вітчизняної суспільно-політичної думки стосовно питання ідентичності України, суспільної модернізації та її осмислення, стадій зростання, суспільного прогресу, викликів капіталізму тощо. Звичайно, книга лише виграла б, якби автор розширив розуміння впливу конституційного чинника та низки суб'єктивних політичних факторів на державотворення, програмне забезпечення державного будівництва, вироблення зовнішньополітичних стратегій нашої країни тощо.

Однак зазначені побажання аж ніяк не впливають на наукову цінність й актуальність дослідження. Наукова новизна одержаних результатів обумовлена передусім темою роботи – першою у вітчизняній політології спробою комплексного дослідження ідентифікації України. Загалом книга В.М.Ткаченка не залишить байдужим зацікавленого читача, стане у пригоді політологам, історикам, міжнародникам, політикам, суспільствознавцям, науковцям, студентам, усім, хто цікавиться новітньою історією України та Європи і світу.

Сергій Падалка (Київ)